

PROBLEMATIKA VÝUKY JIHOSLOVANSKÝCH JAZYKŮ NA FILOZOFICKÉ FAKULTĚ MU V BRNĚ

Pavel Krejčí

Při nástinu potíží, se kterými se může potýkat univerzitní pracoviště, jež nabízí mj. bakalářská a navazující magisterská studia jihoslovanských jazyků, nebude jistě od věci, provedeme-li stručný faktografický úvod do oblasti, v níž se těmito jazyky hovoří. Teritorium osídlené jižními Slovany je v rámci slovanského světa nejpočetnější co do množství států i oficiálních (úředních) jazyků, třebaže svou rozlohou i počtem slovanských mluvčích je v porovnání s východoslovanským a záposlovanským prostorem nejmenší (rozloha cca 356 tis. km² je srovnatelná s rozlohou Spolkové republiky Německo, přibližně 27 mil. jeho slovanských obyvatel představuje jednu třetinu obyvatel Německa). Od svých severoslovanských sousedů je navíc odděleno rumunsko-maďarsko-rakouskou „hrází“. Na prostoru jihovýchodní Evropy se dnes nachází sedm slovanských států (seřazených v našem výčtu podle velikosti), jejichž obyvatelé hovoří oficiálně sedmi jihoslovanskými jazyky: **Bulharsko** (republika, členský stát EU a NATO, 110,9 tis. km², 7,5 mil. obyv., hl. m. Sofija /č. Sofie/; bulharština), **Srbsko** (republika, jejíž severní část tvoří Autonomní oblast Vojvodina, 77,5 tis. km², 7,5 mil. obyv., hl. m. Beograd /č. Bělehrad/; srbština), **Chorvatsko** (republika, kandidátská země EU i NATO, 56,5 tis. km², 4,5 mil. obyv., hl. m. Zagreb /č. Záhřeb/; chorvatština), **Bosna a Hercegovina** (konfederace tvořená Federací Bosny a Hercegoviny, Srbskou republikou a federálním Distriktem Brčko, 51,1 tis. km², 4 mil. obyv., hl. m. Sarajevo; bosenština, srbština, chorvatština), **Makedonie** (republika, v OSN pod názvem *Bývalá jugoslávská republika Makedonie*, kandidátská země EU i NATO, 25,7 tis. km², 2,2 mil. obyv., hl. m. Skopje; makedonština), **Slovinsko** (republika, členský stát EU a NATO, 20,2 tis. km², 2 mil. obyv., hl. m. Ljubljana /č. Lublaň/; slovinština) a **Černá Hora** (republika, 13,8 tis. km², 0,7 mil. obyv., hl. m. Podgorica; černohorština, srbština, bosenština, chorvatština).

Ještě v první polovině roku 1991 se na jihovýchodě Evropy nacházely pouze dva slovanské státní útvary: větší Jugoslávie a menší Bulharsko. Tomu odpovídala i struktura studijních filologických oborů, které bylo možno v poslední dekádě 20. století na MU studovat – zájemci si ještě ve starých společensko-politických podmínkách roku 1989 mohli zapsat *bulharský jazyk a literaturu*, v roce 1991 pak *jugoslavistiku*. Jádrem jugoslavistiky bylo studium tzv. srbochorvatského jazyka a srbské, chorvatské a slovinské literatury.

V omezeném rozsahu se studenti seznamovali též se základy slovinského a makedonského jazyka a s makedonskou literaturou. Tyto obory zabezpečoval do roku 1995 *Kabinet balkanistiky a hungaristiky* při *Ústavu dějin střední, jihovýchodní a východní Evropy* FF MU. Zásadním územním a politickým změnám, k nimž došlo během první poloviny 90. let především v bývalé Jugoslávii, byla operativně přizpůsobena i studijní nabídka: otevřeny byly dva zbrusu nové filologické obory: *makedonský jazyk a literatura* (1993) a *slovinský jazyk a literatura* (1994). Po sjednocení všech pracovišť zabezpečujících studium rozličných slovanských jazyků a literatur do jednoho celku (1995), tj. po ustavení *Ústavu slavistiky* a jeho oddělení – *Semináře jihoslovanských filologií a balkanistiky*, se obory s výukou jihoslovanských jazyků staly výhradně doménou slavistického pracoviště. Po roce 1995 se *Ústavu slavistiky* podařilo akreditovat ještě další tři nové obory, čímž brněnská balkanistika a slavistika dokončila rekonstrukci své programové nabídky v souladu s novým společensko-politickým uspořádáním na Balkánském poloostrově: v roce 1997 byli poprvé přijati ke studiu zájemci o *srbský jazyk a literaturu*, od roku 1999 bylo možné studovat samostatně *chorvatský jazyk a literaturu* a naposledy v roce 2003 došlo k otevření prvního komplexního studijního oboru, který se věnuje celému areálu Balkánu – *balkanistiky*. Chronologie a četnost nabídky studia jihoslovanských jazyků a literatur v letech 1989–2009 je dobře patrná z následující tabulky:¹

	jugoslavistika	slovenistika	kroatistika	serbistika	makedonistika	bulharistika	balkanistika
1989						<u>X</u>	
1990							
1991	<u>X</u>						
1992							
1993					<u>X</u>		
1994		<u>X</u>				X	
1995	Sjednocení všech slavistických oborů do jednoho pracoviště – ústavu slavistiky						
1996						X	
1997				<u>X</u>	X		
1998							
1999		X	<u>X</u>			X	
2000		X					
2001	Přechod z pětiletého magisterského programu na systém tříletého bakalářského a dvouletého navazujícího magisterského programu						
2002			X	X	X	X	

¹ Podtržený znak znamená moment premiéry oboru.

2003		X					X
2004			X			X	
2005		X		X	X		X
2006			X			X	
2007		X		X	X		X
2008		X	X				X
2009				X	X	X	
2010		X	X				X

Z pohledu jednotlivých oborů je frekvence jejich nabídky následující:

Bulharistika: 1989, 1994, 1996, 1999, 2002, 2004, 2006, 2009 (8 ročníků)

Jugoslavistika: 1991 (1 ročník, poté se už obor nerealizoval)

Makedonistika: 1993, 1997, 2002, 2005, 2007, 2009 (6 ročníků)

Slovenistika: 1994, 1999, 2000, 2003, 2005, 2007, 2008, 2010 (8 ročníků)

Serbistika: 1997, 2002, 2005, 2007, 2009 (5 ročníků)

Kroatistika: 1999, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010 (6 ročníků)

Balkanistika: 2003, 2005, 2007, 2008, 2010 (5 ročníků)

Výuka jazyků a lektori-rodilí mluvčí

Výuka cizích jazyků, jihoslovanské jazyky nevyjímaje, není možná bez účasti lektorů-rodilých mluvčích. Tím spíše to platí u jazyků, které nepatří mezi tzv. jazyky světové. Univerzitní pracoviště nemůže u příchozích studentů předpokládat byt' jen minimální úroveň znalosti příslušného jazyka, neboť nabídka cizích jazyků na gymnáziích – o specializovaných středních školách nemluvě – se pochopitelně omezuje pouze na angličtinu, němčinu, francouzštinu, popř. na jeden až dva další tzv. západní jazyky (ze slovanských jazyků se na některých školách nabízí ruština). Pokud tedy uchazeč o studium jihoslovanské filologie nemá znalosti příslušného jazyka získané na základě jiných okolností (příbuzenský vztah, dlouhodobý pobyt, vlastní zájem apod.), začíná se zvolený jazyk učit od samého počátku teprve na univerzitě. Tato skutečnost vyžaduje splnění dvou podmínek:

1. Chceme-li, aby úroveň osvojení cizího jazyka byla na akceptovatelné úrovni, tj. aby se student zvoleným jazykem plyně domluvil a aby dokázal hovořit na nejrůznější témata, je zapotřebí věnovat jazykovému kurzu dostatečný počet výukových hodin. V současnosti mají studenti bakalářského studia první čtyři semestry šest hodin praktického jazykového kurzu týdně, v pátém a šestém semestru čtyři hodiny. Ve čtyřech semestrech navazujícího

magisterského studia jsou dále zajištěny minimálně dvě hodiny jazykového kurzu týdně. Z našich zkušeností vyplývá, že je takový model v daných podmínkách dostatečný.

2. Výuka cizího jazyka není možná bez účasti rodilého mluvčího, který by se měl do výuky zapojit nejpozději od třetího semestru. Ideální stav však počítá s tím, že lektorát vede rodilý mluvčí od samého počátku (event. ve spolupráci s další osobou, s níž si hodiny jazykového kurzu rozdělí), přičemž takovýto zahraniční lektor ovládá více nebo méně i český jazyk a jeho odborná jazyková kompetence je samozřejmostí, takže je schopen se studenty bez potíží komunikovat i na metajazykové úrovni. Díky tomu může vést i dvou- až čtyřsemestrální kurz příslušného jazyka určený pro posluchače jiných oborů.

První podmínku lze splnit už při přípravě studijního plánu jednotlivých jihoslovanských filologií, kde se počítá s vyšším časovým nárokem na samotnou výuku jazyka. Splnění druhé podmínky je složitější kvůli specifickým požadavkům kladeným na lektory jednotlivých jihoslovanských jazyků. Potenciální potíže vyplývají z toho, že: a) lektor by měl mít alespoň základní znalost českého jazyka, b) lektor by měl být schopen kromě praktického jazyka vyučovat v případě potřeby i jiné předměty, c) jihoslovanských jazyků je značné množství (což je dáno objektivními společensko-politickými okolnostmi – viz úvodní kapitola), takže z více důvodů – především však finančních – není dost dobře možné pokrýt výuku každého z nich příslušným vlastním lektorem pracujícím na plný úvazek (takovýto nárok by znamenal zaměstnat pět až sedm osob, a to ještě nikterak nezohledňujeme bosenštinu nebo černohorštinu, jejichž pozice standardních jazyků jsou stále poněkud vratké.

Způsoby realizace lektorátů jednotlivých jihoslovanských jazyků na FF MU

Cest, jak zabezpečit výuku (nejen) jihoslovanských jazyků, je více: lektor může na pracovišti působit na základě mezivládních kulturních dohod, na základě meziuniverzitních dohod, jako externí spolupracovník, jako interní pracovník primárně vykonávající funkci lektora, jako interní pracovník vykonávající funkci lektora jen sekundárně... Brněnská balkanistika využívala nebo využívá fakticky všech uvedených možností, s výjimkou první.²

² Problém nevyužití mezivládních dohod není v tom, že by brněnská balkanistika tímto způsobem zajištěný lektorát mít nechtěla, nýbrž v tom, že dohody podobného charakteru často nezohledňují potřeby pracovišť mimo hlavní města. Tento nedokonalý přístup se naplno projevil v prvních letech nového století, kdy jsme intenzivně hledali řešení pro stále naléhavější potřebu stabilizovat lektorát chorvatského jazyka (do té doby stojící jen na schopnosti najít vhodné externí spolupracovníky, na vůli těchto externistů pro nás pracovat a na naší možnosti je adekvátně zaplatit). Jediný lektorát placený chorvatskou stranou pro Česko měla zajištěný FF UK v Praze (jeden český lektor byl recipročně v Záhřebu) a na potřeby rozvíjející se brněnské kroatistiky chorvatská strana s odvoláním na mezivládní dohodu nebrala ohled (v Chorvatsku totiž další bohemistika není, takže reciprocita 2–2 nepřicházela v úvahu). A vzhledem k rozsahu práce chorvatského lektora v Brně bylo samozřejmě zcela nemožné, aby pražský lektor tohoto jazyka působil i na Moravě (pokud by vůbec chtěl).

Od samého počátku studia oboru (1989) byla lektorsky zajištěna výuka **bulharštiny**, a to interním pracovníkem, který však byl více než jen lektor. Po pětiletém přerušení této praxe (2001 až 2006), kdy byli dva rodilí mluvčí zaměstnáváni jen jako externisté, byla tato dřívější osvědčená praxe zavedena opět, neboť požadavkům na stále širší výuku bulharštiny by dlouhodobou trvalou nepřítomností rodilého mluvčího na pracovišti nebylo možné dostat.

Studenti **srbochorvatštiny** (v rámci jugoslavistiky) si na rodilého mluvčího museli počkat až do čtvrtého semestru, oficiální lektorát byl zajištěn až pro období 1993–1995. Zatímco první dva roky byla vyučována tzv. východní varianta srbochorvatštiny (fakticky srbština), následující období, kdy v Brně působila lektorka ze Záhřebu, se přirozeně vyučovala její západní varianta (fakticky tedy chorvatština). Díky výraznému vlivu chorvatské rodilé mluvčí v konečné fázi výuky „srbochorvatštiny“ studenti opouštěli univerzitu s chorvatskou jazykovou kompetencí (až na výjimky, které byly z nějakého osobního důvodu spjaty se srbskojazyčnou oblastí).³ To, že tato jediná oficiální lektorka z *Chorvatska* (narozená ovšem v *Bosně a Hercegovině*) působila v rámci oboru *jugoslavistika*, že pro samostatnou *kroatistiku* se dlouhou dobu nedařilo zajistit stálého chorvatského lektora a že většina našich minulých i současných lektorek chorvatštiny pochází rovněž z *Bosny a Hercegoviny*, je dobu výstižně ilustrující a snad i úsměvný paradox. Ještě během existence jugoslavistiky tak bylo zřejmé, že filologický obor, který ji nahradí, nebude něco na způsob serbokroatistiky (už definitivně bez slovinské a makedonské příměsi) jen proto, že jazyk Srbů a Chorvatů (a s nimi i Černohorců a Bosňáků) je geneticky týž, ale že bude nutno připravit samostatný program pro serbistiku a samostatný pro kroatistiku. Studium spisovného jazyka totiž neznamená jen seznámení se s jeho gramatickou strukturou, ale také s dalšími lingvistickými disciplínami – lexikologií, stylistikou, dialekty a dalšími nespisovnými útvary národního jazyka, odbornou terminologií, historickým vývojem, apod.

Jazykový kurz **chorvatštiny** byl od samého počátku zajišťován externími lektory v kombinaci s Čechy. Úplný přechod k výuce pouze rodilými mluvčími nastal během roku 2003. Nejistota chorvatského lektorátu byla velmi citelná a i fluktuace lektorů byla poměrně vysoká, což výuce jazyka nepochybně škodilo. Od roku 2002 bylo poprvé přijato větší množství studentů (více než dvacet), takže bylo nutno vytvořit paralelní seminární skupiny. To s sebou neslo další nárok na osoby i čas. Stav, kdy jsme každý semestr stáli před nejistotou, kdo bude jazyk učit, kdy bude mít čas učit a zda ho budeme moci adekvátně

³ To jen dokazuje, že není ani dnes dost dobře možné vyučovat „srbochorvatštinu“ – a tedy ani tzv. „B/H/S jazyk“ nebo v současnosti už vlastně „B/H/M/S jazyk“ – jako jeden reálně existující jazyk, neboť výuka vždy vycházela buď ze srbštiny, anebo z chorvatštiny (ovlivňujícími faktory jsou tu především jazyková příslušnost lektora a také učební texty).

zaplatit, byl nadále neudržitelný. Lze říci, že právě u chorvatské filologie byl nejmarkantnější nepoměr mezi stoupajícím zájmem o obor mezi kandidujícími studenty na jedné straně (tj. potenciálními „nositeli“ financí do rozpočtu pracoviště) a trvalou nejistotou pokud jde o lektora chorvatštiny na straně druhé (která by v extrémním případě mohla zapříčinit nízkou frekvenci nabídky oboru, a tudíž i finanční ztrátu). Dílčí řešení přineslo schválení projektu areálového studia jazyka a kultury Chorvatů (v rámci rozvojových programů MŠMT), který jsme realizovali v letech 2004 až 2006. Tento projekt přinesl především finanční podporu a tím také jistou stabilizaci chorvatského lektorátu. Díky němu bylo rovněž možné přijmout větší množství studentů, a to nejen na kroatistiku, ale i na balkanistiku, v jejímž rámci se chorvatština vyučuje též. V současné době se počet lektorských hodin chorvatštiny pohybuje v rozmezí dvacet až třicet týdně (v závislosti na skladbě ročníků) a výuku zabezpečují dvě až tři lektorky – jedna interní a jedna až dvě externí.

Výuku **srbského** jazyka byla od samého založení serbistiky v péči makedonských lektorů (viz dále). Toto řešení bylo možné zvolit proto, že mnozí Makedonci ovládali srbštinu na vysoké úrovni jako svůj druhý jazyk. Za daných okolností bylo takové řešení lepší než druhá možná varianta – totiž že by se srbská filologie v Brně nerealizovala vůbec. Postupem času se však ukázaly limity zvoleného řešení – makedonští lektori sice byli s to předat studentům vyhovující základy srbského jazyka, avšak čím více let uběhlo od separace Makedonie ze společného státu se Srby, tím problematičtější a obtížnější bylo možné po rodilých Makedoncích požadovat, aby srbštinu ovládali na tak vysoké úrovni, která by byla srovnatelná s jazykovou kompetencí rodilého Srba. Naše snaha po „srbizaci serbistiky“ přinesla ovoce především díky spolupráci s orgány Jihomoravského kraje, který začal úzce spolupracovat se srbským Šumadijským okruhem a který nabídl pomoc v budování lektorátu srbského jazyka na brněnské univerzitě. Od akad. r. 2005/2006 se tak podařilo zajistit lektorát srbského jazyka dvěma lektorkami, které byly placeny na základě projektu mezi ÚS FF MU a JmK (obě v současnosti dokončují své doktorské studium). Poté, co se vyměnilo politické vedení Jihomoravského kraje, vyschl i zdroj pomoci a srbský lektorát se tak v současné chvíli nachází ve velmi kritické situaci.

Jediný jazyk, který měl již od první poloviny 90. let 20. století jistotu zahraničního lektora, byla **makedonština**. Lektorka byla na základě dohody univerzit v Brně a ve Skopji přijata od roku 1994. Jednou z podstatných podmínek, které musel každý lektor makedonštiny splňovat, však byla znalost ještě jednoho jihoslovanského jazyka a schopnost jej vyučovat. První lektorka jako jediná měla makedonštinu v kombinaci se slovinštinou, od akad. r. 1996/1997 přibližně do r. 2006 byli makedonští lektori zároveň lektory srbštiny. V dalších

letech se zaměřovali už pouze na výuku makedonštiny, a to jak na vlastním oboru, tak také v rámci balkanistiky. Současný stav je ovšem jiný a způsobily to především tři faktory: 1. dlouhodobý kritický nezáměr o obor ze strany uchazečů, 2. neustálý tlak na „rentabilitu“ výuky (které lze dosáhnout jen předměty s co nejvyšším počtem posluchačů) a 3. neochota makedonské strany podílet se finančně zásadním způsobem na svém lektorátu. Poslední lektor vyslaný makedonskou stranou tak u nás působil ještě v akad. r. 2009/2010. V současnosti je lektorát zajišťován externí lektorkou.

Určité problémy byly zprvu s výukou **slovinštiny**. Jistotu přinesla až dohoda se slovinským Institutem slovinštiny pro cizince, který od akad. r. 1997/1998 slovinský lektorát v Brně zajišťuje jednak personálně a jednak na sebe bere i podstatnou část mzdového břemene. Takto slovinský lektorát funguje dodnes a v současnosti je to tedy jediný oficiální lektorát jihoslovanského jazyka v Brně, na kterém se podílí příslušná země.

Obor **balkanistika** se od specializovaných filologií liší v tom, že v jeho rámci počítáme – jak už bylo výše řečeno – s výukou dvou jihoslovanských jazyků (s výjimkou slovinštiny, jejíž význam je pro studium areálu Balkánu tak, jak je historicky a kulturně-politicky vnímán, marginální), a to bulharštiny, srbštiny nebo chorvatštiny jako prvního jazyka a týchž jazyků, popř. i makedonštiny jako druhého jazyka (nelze přitom kombinovat srbštinu s chorvatštinou). Od roku 2007 byla výuka prvního i druhého jazyka od počátku do konce dotována čtyřmi hodinami týdně, na základě praktických zkušeností i ohlasů ze strany studentů je od letošního akademického roku hodinová dotace stejná jako u národních filologií, což nám také umožnilo lektoráty jazyků na balkanistice propojit s výukou jazyka u národních filologií.

Literatura:

- DOROVSKÝ, I. et al.: *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně*. Brno: Masarykova univerzita 1993.
- KREJČÍ, P.: Seminář jihoslovanských filologií a balkanistiky. *Ústav slavistiky FF MU. Východiska – koncepce – výhledy*. Ivo Pospíšil (ed.). Brno: Čižmár – Partner 2005, s. 37–48.
- KREJČÍ, P.: Deset let balkanistického semináře. *Slovanský jih*, č. 4, 2006, s. 3–10.
- KREJČÍ, P.: Izučavanje srpskohrvatskog, odnosno srpskog jezika na Masarikovom univerzitetu u Brnu u poslednjih 15 godina. *Srpski jezik, književnost i umetnost. Zbornik radova sa naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu (31.X.–01.XI. 2006). Knjiga I: Srpski jezik i društvena kretanja*. Kragujevac: IP Koraci 2007, s. 279–284.
- KREJČÍ, P.: Problematika výuky jihoslovanských jazyků na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. *Česká slavistika 2008*. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka (eds.). Brno – Praha: Academicus 2008, s. 91–100.
- KREJČÍ, P.: Srbská a chorvatská filologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. *Výučba slovanských jazykov ako cudzích v slovanskom prostredí – súčasnosť a perspektívy. Zborník príspevkov z Medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 24.–25. 4. 2008 v Banskej Bystrici*. Gabriela Olchowa (ed.). Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied 2009, s. 47–53.
- KREJČÍ, P.: Chorvatský jazyk na Masarykově univerzitě v Brně. *À la croate. Sborník vybraných příspěvků z konference Setkání mladých kroatistů konané v Brně 13. 4. 2010*. Jana Villnow Komárková (ed.). Brno: Tribun EU 2010, s. 9–12.
- КРЕЙЧИ, П.: Обучението по български език в Масариковия университет в град Бърно. *Преподаването на български език като чужд в славянски и неславянски контекст*. Елена Крейчова, Павел Крейчи (eds.). Brno: Porta Balkanica 2010, s. 7–9.